

o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Vlada se na štetu svojih građana domogla oko 80% ukupne vrijednosti domaćeg i stranog kapitala. Premda je donosio ili barem sudjelovao u donošenju takvih zakona, Hebrang se prema svojim shvaćanjima razlikovao od ostalih komunista. Njegov netipičan odnos prema privatnom obrtu, prema stručnoj inteligenciji i prema zahvatima u poljoprivredi, doveo je do toga da je Hebrang 1947. stajao »desno« od Politbiroa. Hebrangova realnost i skeptičnost u sveobuhvatno državno planiranje, koje bi dovelo do razvitka preko noći, kosila se s razmišljanjima ortodoksnih komunista, koji su smatrali da je moguće kretanje protiv gospodarskih zakona. U tom smjeru ide i Kidričeva usporedba Hebranga s »nevjernim Tomom« koji sumnja u »kapitalan način izgradnje.« Uskoro se razilaženje na gospodarskom planu prenijelo i u sferu politike, jer se Hebrang, uočivši da u Partiji nema slobode mišljenja, kritike i samokritike, počeo zalagati za njezinu demokratizaciju. Svako kritiziranje Partije i Tita shvaćalo se kao frakcionaštvo i moguća opasnost, pogotovo ako je dolazilo od tako autoritativne osobe kao što je bio Andrija Hebrang. Bio je to znak da se u partijskom vrhu pojavio netko koga se trebalo riješiti. Politički sukob sa Staljinom pospješio je ostvarenje toga cilja.

Koliko je ljudski život nesiguran i apsurdan vidi se najbolje na primjeru A. Hebranga. U kratkom vremenu on je od čovjeka, čije se ime izgovaralo sa strahopoštovanjem, spao na čovjeka, čije se ime, pod cijenu zatvora, nije smjelo izgovoriti.

U završnim poglavljima »Žrtva (1948-1949)« i »Epilog« autorica opisuje svu tragediju čovjeka, koji je svoj život i djelo posvetio idealima, koji su se na kraju okrenuli protiv njega. Na žalost, istraga u trajanju od trinaest mjeseci (od svibnja 1948 do lipnja 1949), koja zbog svoje apsurdnosti i potpune neargumentiranosti nikada nije podignuta na nivo javne sudske rasprave, do danas je najbolje istraženi dio Hebrangovog života. Većina literature o Hebrangu, odnosi se upravo na ovo razdoblje. Kao što sam već u uvodu spomenuo, jedni su se ovom istragom poslužili kao argumentom za, a drugi protiv, kako samog Hebranga, tako i cijeloga političkog sistema. Zanimljivo je da je Hebrang tijekom cijele istrage vjerovao i ostao vjeran Politbiro i Partiji. Čovjek, koji je toliko dugo živio s idealima, nije ih se preko noći mogao odreći. Čak niti po cijenu vlastitoga života. Nakon trinaest mjeseci uzaludnih pritisaka da potpiše svoju presudu, u lipnju 1949. Hebrangov politički, ali nažalost i životni meteor se ugasio.

Knjiga Nade Kisić Kolanović *Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, vrijedan je doprinos proučavanju ne samo lika i djela Andrije Hebranga, nego proučavanju povijesti hrvatskoga naroda, pogotovo onog njegovog dijela, koji je ideološki orijentiran lijevo. To ne znači da je ova knjiga napisana s bilo kojim ideološkim predznakom. Pisati objektivno i nepristrano o suvremenicima uvijek je bio težak posao. Poštujući profesionalne i znanstvene kriterije, Nada Kisić Kolanović napisala je knjigu, koja zaslužuje istaknuto mjesto u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Svojom knjigom, autorica je dokazala, da historija ne mora i nesmije biti sluškinja politike. Još će puno knjiga biti napisano, dok se sve kontroverze iz Hebrangovog života potpuno ne rasvijetle. Do tada, knjiga N. Kisić Kolanović biti će pu-tokaz istraživačima o mogućim smjerovima njihovog istraživanja.

Hrvoje Klasić

Karl Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*

Knj. I. *Rana krajiška društva (1545-1754)*,
knj. II. *Povojačeno društvo (1754-1881)*,
Zagreb: Naprijed, 1977, 272+256 str.

Djelo Karla Kasera, austrijskoga povjesničara, kao njegova habilitacijska radnja prvi put je objavljeno u Grazu, 1986. godine. Hrvatsko izdanje pojavilo se 1997. godine u prijevodu Josipa Brkića. Knjigu su uredili pokojni dr. Igor Karaman i dr. Drago Roksandić, koji je ujedno i pisac predgovora »Dijaloški o povijesti Vojne krajine u Hrvatskoj«. Knjiga je tiskana u izdanju naklade Naprijed u ediciji *Povijest & Historija*.

Knjiga Karla Kasera, kao sinteza povijesti Vojne krajine, zasniva se na dvije pretpostavke iz kojih se, *a posteriori*, izvlači njezina izuzetno upečatljiva socijalno-historijska analiza. Na pretpostavci da je povijest Vojne krajine prije svega i povijest jednog posebnog tipa društva složenog od niza funkcionalno sličnih društava, i na pretpostavci da je to društvo, tijekom svog postojanja prošlo kroz dvije bitno različite faze.

Slijedom takve hipoteze knjiga je podijeljena u dva dijela. Prvi govori o različitim tipovima »ranih krajiških društava«, a drugi o njihovoj nivelizaciji u jedno »povojačeno društvo.« U prvom poglavlju prve knjige (»Pustošenja i kraj postojećeg društvenog poretka u 16. stoljeću«, str. 31-54) kao osnov konstitucije ranih krajiških društva postavljaju se vojna služba, osobna sloboda i slobodan posjed zemlje. Time se jedan etnokonfesionalno i socioekonomski izuzetno šaroliki raster ljudskih zajednica izjednačuje i podvodi pod jedan tip društva, vojnokrajiško društvo. Ono se određuje na osnovu dva zajednička nazivnika, a to su povlašteni pravni status njegovih članova i agrarna osnova njihove egzistencije. Koliko je takav pristup opravdan, višeslojan je problem, koji se rastvara u samo pitanje kako pisati socijalnu historiju. Da li kao povijest institucije, zajednice ili pojedinca i može li se te vidove uopće razlučiti? Mora li socijalna historija nužno biti i antropološka historija i/ili kulturna historija? Na razini Kaserove knjige može se na prvo pitanje odgovoriti dvojako.

Iznimno velik opseg korištene izvorne građe i njezina mnogostruka statistička obrada omogućuju izuzetno detaljan uvid u strukturu vojnokrajiškog društva/društava. Korištenje takvog materijala u velikoj je mjeri uvjetovalo pristup za koji se Kaser opredijelio, a koji se odlikuje sustavnim pregledom upravne strukture, zemljišno-posjedovnih odnosa i demografskih kretanja u krajiškom društvu/društvima.

Prva knjiga je podijeljena na sedam poglavlja. Prvo, već spomenuto, osim hipoteze, daje periodizaciju i opis stanja u kojem su se stare krajine našle na početku perioda koji se istražuje. Poglavlja od dva do šest odnose se na upravne jedinice/stare krajine i dosljedno se obrađuju prema navedena tri glavna problema. To su Žumberački distrikt, Varaždinski generalat, Karlovački generalat, grofovije Lika i Krbava i Banska krajina. Posljednje poglavlje odnosi se na Slavonski generalat, kao začetak novog sistema krajiške uprave, koji se temelji na samoizdržavanju. Posebna pažnja posvećena je reguliranju statusa Vlaha u Varaždinskom generalatu. Ovdje je u odnosu na Karlovački generalat broj sela novonaseljenih Vlasima bio mnogo veći, ali povlastice su, za razliku od Karlovačkog generalata, gdje ih je imalo i domaće stanovništvo, imala pravo samo vlaška sela. U Banskoj krajini, kao teritoriju pod upravom hrvatskog bana, status krajišnika bio je nešto nepovoljniji nego u ostalim starim krajinama, no oni su i uz ta povećana podavanja imali status pravno slobodnih ljudi. Potrebno je naglasiti da je za Liku i Krbavu, na osnovu opsežne konskripcije iz 1712, postavljena iznimno razrađena struktura posjedovno-zemljišnih odnosa kao nadasve vrijedan istraživački doprinos povijesti Vojne krajine.

Od sedam poglavlja druge knjige u prva četiri se na nekoliko razina (demografska, upravna, ekonomska, vojna) osvjetljava i nova Vojna krajina nakon prestrukturiranja (1745-1770), kojom su stare krajine podvedene pod jedan upravni sutav i vojno reorganizirane-povojačene prema jedinstvenom obrascu, često i na način da su crte razgraničenja kapetanija ili regimenti prolazile sredinom sela. Ostale se odnose na zadruge u krajiškom društvu i učinke povojačenja na njih, na nacionalne integracije u krajiškom prostoru i na kraj Vojne krajine.

Kaser je svojim istraživanjem dao referentni oslonac svakom daljnjem pokušaju pisanja socijalne povijesti Vojne Krajine. Također je sustavnom obradom građe i konzultiranjem golemog broja izvora postavio nove izazove profesionalnom bavljenju poviješću Vojne krajine. U tome je i nesumnjiva vrijednost ove knjige.

Sukladno tome, ono što izaziva polemiku sa knjigom nije sam njen činjenični dio, već strukturalni, odnosno inzistiranje na jednom modelu funkcioniranja krajiškog društva u koji se obavijesti nastoje uklopiti. U tom smislu kod Kasera se pri pisanju socijalne povijesti dogodio otklon ka institucionalnoj povijesti, koji je urodio interpretativnom zamkom, budući da se kao interpretativno referentni uzimaju sami pravni obrasci umjesto njihova odraza na životnu realnost. Taj nedostatak razlikovanja povijesti vojnokrajiških zajednica i institucionalne povijesti odnosno sustavnog inzistiranja na obje razine, a izvođenje dalekosežnih zaključaka na osnovu potonje, kod Kasera kolidira. Kaserov

pristup socijalnoj historiji urodio je stoga ponekim oprečnim rezultatima što ću pokušati pokazati na nekoliko primjera.

Određenjem društva kao skupine ljudi povezane istim pravnim položajem, Kaser zanemaruje iznimnu kulturološku rascjepkanost različitih skupina prebjega, domaćeg stanovništva, plaćenika i, uopće, skupina ljudi koje su obitavale na granici. U pisanju ovakove sinteze Kaser se nužno morao ograničiti u izboru tema, te je i njegovo izostavljanje kulturološke tematike opravdano, no nije i zanemarivanje izvoda koji bi iz nje uslijedili. Označiti upravnu granicu kao onu, na primjer, Karlovačkog ili Varaždinskog generalata društvom, znači nijekati samu bit krajiškog društva kao sustava u pokretu i zbog pomicanja granica i zbog migracija stanovništva, pa i zbog struktura porodice donesenih iz starih postojbina. Baš Kaserova knjiga pruža izvrstan uvid u navedeno, kao i u demografska kretanja, od sukoba starosjedilaca i novonaseljenih, do naseljavanja porijeklom različitih skupina na isti teritorij, od konfesionalnih razmirica do homogenizacija. I najvažnije, uvodi nas upravo u različiti pravni status krajišnika, bez obzira na to što je većina doista imala sve navedene povlastice. Dakle, obrazac prema kojem se oblikovalo krajiško društvo/društva svakako je bio mnogo širi, no onaj pravno ustrojen.

Zatim, u drugom poglavlju (»Model: Uskoci žumberačkog distrikta«, str. 55-77), mada ne izriječno, dovodi, na konkretnom modelu, u pitanje čitavu strukturu krajiškog društva kao isključivo agrarnog društva. Prema Kaseru, baš zbog nestašice zemlje, poljoprivredna proizvodnja je krajišnicima bila nedostatna za preživljavanje te su se morali snalaziti krijumčarenjem soli i trgovinom stokom. Posljednje je bilo i dominantna djelatnost Vlaha u Lici i Krbavi bar jedno stoljeće, od doseljenja početkom 17. stoljeća.¹ Pljačka je, također, bila znatan izvor prihoda što je, na primjer, za senjske uskoke, nakon istraživanja C. W. Bracewell,² više nego izvjesno. Usprkos izvodima koji bi se dali postaviti na osnovu teksta, a možda i dodatnim istraživanjem tematike, Kaser kao bitno određenje žumberačkih uskoka naglašava njihove povlastice, kojima oni postaju savršeni umanjeni model krajiškog društva. Isti postupak primjenjuje se i na ostali krajiški puk. Postavka o predominaciji agrarne privrede tako ostaje nedorečena, jer – ako je vojnik i provodio veći dio vremena obrađujući zemlju, ipak nije utvrđeno koliko je ona izravno značila za njegov opstanak.

Nadalje, Kaserova odluka da iz istraživanja izostavi oficirski kadar i vojne naseobine izrazito neagrarne segmente krajiškog društva, protegnula se i na plemstvo, na već spomenute senjske uskoke i na jedan sloj ljudi upravo znakovitih za Krajinu u odnosu na Provincijal, trgovce i ratne profiterere. Spomenuto uopće ne bi predstavljalo problem kada se ne bi ustrajavalo na tezi o krajiškom društvu kao agrarnom društvu, integriranom preko povlastica njegovih članova (i kao ishodište razmatranja uzima se 1535, kad su prve povlastice podijeljene žumberačkim uskocima).

Treće, temeljna jedinica ranih krajiških društava je upravo *slobodan seljak i vojnik* čime se, kako Kaser i sam izjavljuje u uvodu knjige, želi naglasiti barem dvostrana osnova egzistencije krajišnika. Prvo, vojna služba koja mu omogućuje slobodno uživanje zemlje ali ga istovremeno i sputava da ju uživa u potpunosti. Drugo, nemogućnost održavanja samog krajiškog sustava bez ove povlastice koja krajišniku omogućuje da se na određen način samofinancira.

Prema Kaserovom mišljenju, stalna vojna služba onemogućavala je krajišniku da postane pravi seljak, tj. da živi od zemlje bilo zato što je bila nedostatna, bilo zato što su usjevi stradavali od neprestanih pustošenja, bilo zato što ponekad nije bilo vremena za njenu obradu. Postavljajući stvar na ovaj način, seljak-vojnik je svakako bio slobodan u odnosu na seljaka-kmeta no upravo je vojna situacija njihov ovisnički položaj u praksi izjednačavala i tu slobodu ukidala. Seljak-vojnik je slobodan pravno no ne i realno. Kaser je, dakle, svjestan da je sloboda krajišnika uvjetna sloboda, no on ju ipak ističe kao temeljno određenje.

Može se reći da postoje dvije razine Kaserovog teksta. Ona interpretativna koja pokušava izvesti neki obrazac funkcioniranja krajiškog društva kroz stoljeća i koja, promatrajući krajiški sustav kao

¹ Drago Roksandić, »Bune u Senju i Primorskoj krajini (1719-1722).« *Radovi*. vol. 15. Zagreb, 1982, 33-106.

² Catherine Wendy Bracewell, *Senjski uskoci*. Zagreb, 1997.

instituciju, upravo i može izvesti tezu o njezinom slobodarskom karakteru. Druga je ona bazična, istraživačka. Iščitavanjem golog teksta, otkriva se individualna strana egzistencije krajišnika u dubljoj perspektivi gdje sloboda opstaje samo na papiru. Ona se eventualno može odrediti kao sloboda naspram »neslobodnog provincijala,« ali time socijalna historija ostaje dokinuta za svoju antropološku komponentu jer se za određenje apsolutnih vrijednosti jednog tipa društva primjenjuju zakoni drugog tipa društva (Provincijal naspram Vojna krajina). Kakv pristup odabratu ovisi ipak o autoru samom.

Kao vrst zaključka bitno je napomenuti da je Karl Kaser na obilnoj građi dosljedno i sustavno istražio nekoliko sastavnica krajiškog društva. Njegov pristup i rješenja mogu stoga bez bojazni polemizirati sa svekolikom znanstvenom javnošću, bez dovođenja u pitanje neprijeporne historiografske vrijednosti *Slobodnog seljaka i vojnika*.

Nataša Štefanec

Časopis *History*

Svezak 81. godina 1996.

History, časopis Historijskog udruženja, kojeg uređuje H. T. Dickinson, profesor povijesti na sveučilištu u Edinburghu, pripada onoj skupini časopisa koji se bave širokim spektrom povijesnih tema, počevši od srednjeg vijeka do današnjih dana. Izlazi četiri puta godišnje i to u siječnju, travnju, srpnju i listopadu. Sadržaj časopisa može se, uglavnom, podijeliti na četiri dijela: »Uvodnik urednika« (*Editorial*), zatim dolaze »Članci« (*Articles*), pa »Recenzije odabranih djela« (*Review Article*), te na kraju »Prikazi i bilješke« o novoizalim knjigama (*Reviews and Short Notices*).

Uvodnik bilježi, uglavnom, novosti na području historijske znanosti kao, npr., uporaba novih medijskih sredstava u prenošenju historijskih spoznaja i činjenica. Bavi se i novoizalim zbirka izvora koje mogu izaći u obliku knjiga ili na CD-ROM-u. Na kraju uvodnika date su kratke bilješke o autorima znanstvenih članaka.

Svaki broj časopisa *History* ima tri članka, godišnje dvanaest, te su tijekom godine 1996. izašli ovi članci: »Petrošači i gledatelji: Publika političkog tiska u osamnaestom stoljeću u Engleskoj«, autora E. E. C. Nicholsona; »Hassgegnner (protivnost izazvana mržnjom): Njemački pogledi o Britaniji u kasnim 1930-im«, G. T. Waddingtona; »Sovjetska politika prema sudjelovanju SAD u Vijetnamskom ratu«, I. V. Gaiduka; »Uloga biskupa u ranoj anglosaksonskoj crkvi. Ponovno vrednovanje«, S. Coatesa; »Koliko divizija ima papa?« »Španjolski rat i sublimacija elizabetinskog anti-papinstva«, J. Locka; »Politika na paradi: Vojno obrazovanje i opći izbori 1945.«, J. A. Cranga; »Tatari, Židovi, Saraceni i židovsko-mongolska 'zavjera' 1241.«, S. Menache; »Henrik VII. i Ugovor u Redonu (1489): Plantažanetske ambicije i vanjska politika Tudora u ranom razdoblju«, J. M. Currina; »Lociranje 1650-ih u engleskom sedamnaestom stoljeću«, D. Hirsta; »Zašto je sir Francis Bacon bio optužen?«, D. X. Powella; »Političke večere u ranom devetnaestom stoljeću u Britaniji: Platforma, mjesto sastajanja i bojište«, P. Bretta; »Putevi prema demokraciji: Izborni inženjering i korupcija u devetnaestom stoljeću u Engleskoj i Irskoj«, K. T. Hoppena.

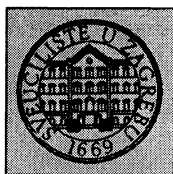
Raspon obrađenih tema, kako se vidi prema samim naslovima, je velik. Može se primijetiti da većina članaka pripada političkoj historiji, ali dva članka – »Tatari, Židovi, Saraceni i židovsko-mongolska 'zavjera' 1241.« autorice Sophie Menache i članak »Političke večere u ranom devetnaestom stoljeću u Britaniji« autora Petera Bretta – odabrao sam zbog širine obrade.

S. Menache istražuje uzroke pojave antisemitizma u srednjovjekovnom kršćanskom društvu. Između ostalih uzroka nastanka ove pojave, Menache obrađuje provalu Mongola koja je izazvala interes na to događanje u mnogim srednjovjekovnim kronikama koje su za uzrok prodora Mongola

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka